

Aleksi Marti

Kerronnalliset malliskeemat lukiolaisten toista maailmansotaa koskevista historiakäsityksistä

... kykenimme pysäyttämään puna-armeijan yritykset valloittaa Suomi. Menetimme osan maastamme, mutta saavutimme torjuntavoiton. Säilytimme itsenäisyytemme sekä demokraattisen poliittisen järjestelmämme ja taloudellisen järjestelmämme. Meille maailmansota merkitsi erillissotaa Neuvostoliittoa vastaan, eikä meille syntynyt kiitollisuudenvelkaa muita kohtaan.¹

Yllä oleva lainaus on presidentti Tarja Halosen Pariisissa vuonna 2005 pitämästä puheesta. Halosen erillissotateesiin ja torjuntavoittoon perustunut historiantulkinta herätti aikanaan keskustelua sekä Suomessa että ulkomailla. Suomessa tulkintaa kritisoivat lähinnä nuoremman polven historiantutkijat, kun taas Venäjällä ulkoministeriö kirjoitti, että historiankirjoja ei ole syytä alkaa korjaamaan koko maailmassa vain sen takia, että käsitys jatkosodasta erillissotana on vahvistunut Suomessa viimeisen vuosikymmenen aikana.² Muutama vuosi myöhemmin Halonen myönsi historiantutkijoille järjestetyssä tapaamisessa, että olisi ehkä voinut valita sanansa paremmin, mutta ”puhe kuitenkin kuvasi ja kuvaa vieläkin suomalaisten tunteja asiasta.”³

Historialliseen kontekstiinsa sijoitettuna Halosen puheenvuoro voidaan nähdä ilmen-

tymänä uuspatrioottisesta historiakulttuurista, joka virisi Suomessa Neuvostoliiton heikentymisen ja romahduksen jälkeisinä vuosina. Keskeistä uuisänmaallisessa historiantulkinnassa oli, että Suomen osuus toiseen maailmansotaan alettiin nähdä lähtökohtaisesti positiivisessa valossa korostamalla suomalaisten sodan aikaista yhtenäisyyttä, erillissotaa sekä torjuntavoittoa. Uuspatrioottiseen diskurssiin liittyi myös käsitys, jonka mukaan vasta nyt sodasta voitiin puhua niin kuin se oli oikeasti tapahtunut. Kinnusen ja Jokisipilän mukaan 1990-luvulla tapahtunut käänne kuitenkin tosiasiaa kapeutti sodasta kertomisen tapoja; patrioottinen kertomus oli ollut elossa myös kylmän sodan aikana, mutta nyt siitä tuli lähestulkoon ainoa tapa kertoa sotien tarinaa.⁴

Sotia korostava historiakulttuuri heijastui vahvasti myös aikakauden nuorten historiatietoisuuteen. Sirkka Ahosen 1990-luvun lopussa toteuttamassa Historiaton sukupolvi? -tutkimuksessa nuoret samaistuivat taistelevan kansakunnan projektiin sekä näkivät talvi- ja jatkosotien kertomukset yhdistävänä symbolina ja voimana, josta he ammensivat uskoa tulevaisuuteen.⁵ Sotakertomusten vahvasta merkityksestä suomalaisessa historiakulttuurissa on nähty merkkejä myös muissa tutkimuksissa viime vuosikymmeninä.⁶ Tuomas Tepora näkee talvi- ja jatkosodan

1. Tarja Halosen puhe Ranskan ulkopoliittisessa instituutissa (IFRI) 1.3.2005. Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia, <https://www.eilen.fi/fi/1451/?language=fi> (1.5.2022).

2. *Helsingin Sanomat* 5.3.2005; *Kaleva* 4.3.2005.

3. Näkemys erillissodasta sai huutia linnan historiakeskustelussa, *Helsingin Sanomat* 20.11.2008.

4. Tiina Kinnunen & Markku Jokisipilä, Shifting images of “our wars”, Finnish Memory Culture of World War II, Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill Academic Publishers 2012, 450–474.

5. Sirkka Ahonen, *Historiaton sukupolvi. Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Suomen Historiallinen Seura 1998, 170–171.

6. Ks. Johanna Hakkarinen, *Suomalaisten nuorten historiakulttuuri. Historian kohtaaminen ja käyttö 8-luokkalaisten nuorten arkipäivän elämässä*. Pro gradu tutkielma, Helsingin yliopisto 2005; Jukka Rantala, *Lapset historiakulttuurin kuluttajina*. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus 2012.

kertomuksen eräänlaisena modernin Suomen kansakunnan perustusmyyttinä ja syntytarinana.⁷

Suomessa akateemisen historian tutkimuksen kentällä alettiin nostaa varsinkin 2000-luvulta lähtien esiin niin sanottuja uuden sotahistorian näkökulmia, ja Suomen ja Saksan liittolaisuudesta tuli historian tutkijoiden valtavirran näkemys.⁸ Pilvi Torstin 2010-luvun alussa julkaistussa suomalaisten historiatietoisuutta kartoittaneessa tutkimuksessa oli havaittavissa varovaisia merkkejä siitä, että sotia koskevat tarinat olivat moninaistumassa, eikä esimerkiksi erillissotateesi herättänyt tutkimukseen osallistuneissa suuria intohimoja. Sen sijaan sotia merkittävimmiksi historiallisiksi tapahtumiksi tutkimukseen osallistuneet nostivat oppivelvollisuuden, peruskoulun ja ilmaisen koulutuksen.⁹

Muutoksia on tapahtunut myös historian kouluopetuksessa, jossa on siirrytty 1990-luvulta lähtien perinteisestä kollektiivisen muistin ja identiteetin rakentamisesta kohti tiedonala-perusteista ja yksilöllisiä identiteettejä vahvistavaa opetusta.¹⁰ Kuvaavaa on, että vuonna 2015 käyttöön otetussa perusopetuksen opetussuunnitelmaperusteissa ei mainita sanallakaan kansallista identiteettiä. Opetussuunnitelma ei myöskään edellytä talvi- ja jatkosodan käsittelyä, vaan opettajille on jätetty vapaus jäsentää opetustaan halutessaan esimerkiksi globaalista näkökulmasta. Tämä ei tosin tarkoita sitä, etteikö Suomen sotia edelleen käsiteltäisi oppikirjoissa ja opetuksessa, mutta hallinnollisten asiakirjojen tasolla linjausta voidaan pitää merkittävänä. Toisaalta lukion vuonna 2020 käyttöön otettu opetussuunnitelma määrittelee perusopetuksesta poiketen historianopetuksen yhdeksi tavoitteeksi edelleen

kansallisen identiteetin syventämisen. Tavoite ilmenee konkreettisesti myös opetussuunnitelman sisältöjäsennyksissä, joissa Suomen historia on erotettu erillisiksi moduuleiksi Euroopan ja muun maailman historiasta.¹¹

Näyttäisi siltä, että suomalaisessa historia-kulttuurissa ja kouluopetuksessa vaikuttaa 2020-luvulla osittain ristikkäisiä tendenssejä. Onkin syytä kysyä, miten tämä heijastuu lukiolaisten historiatietoisuuteen? Lähestyn kysymystä analysoimalla lukiolaisten tekemiä kirjoitelmia Suomen ja suomalaisten roolista toisessa maailmansodassa. Lisäksi hyödynnän tutkimuksessa kehittämäni kuvakorttitehtävää sekä opiskelijoiden haastatteluja. Analyysin tukena käytän James V. Wertschin teoriaa historiallisia narratiiveja jäsentävistä kerronnallisista malliskeemoista (*schematic narrative template*). Malliskeemat ovat tietyissä kulttuurisissa konteksteissa ilmeneviä, syvälle juurtuneita kerronnallisia juonirakenteita. Kerronnalliset malliskeemat ovat kytköksissä yhteisön itsemäärittelyyn ja identiteettiin, mikä tekee niistä käyttäjilleen näkymättömiä ja vaikeasti hallittavia.¹² Grönholm ja Nyssönen korostavatkin, että narratiiviset skeemat ovat tärkeä, mutta arkipäiväisyydessään helposti huomaamattomaksi jäävä osa historian käyttöä.¹³

Artikkelin alussa hahmottelen kerronnallisten malliskeemojen ilmenemistä suomalaisessa historiakulttuurissa. Sen jälkeen tarkastelen, millaisia malliskeemoja lukiolaiset käyttivät rakentaessaan narratiiveja Suomen roolista toisessa maailmansodassa. Tutkimuksen keskeisenä kysymyksenä pohdin, miten nämä kerronnalliset malliskeemat voivat ohjata ja samalla rajoittaa menisyyttä koskevaa hahmottamista.

7. Tuomas Tepora, Toisen maailmansodan muistokulttuuri. Kommunikatiivisesta muistamisesta kulttuuriseen muistiin. Teoksessa Teemu Tallberg, Anni Ojajärvi, Tiia Laukkanen (toim.) *Puolustuslinjalla. Yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 197. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura 2017, 130.

8. Ks. esim. Markku Jokisipilä, *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Saksan liitosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin-sopimus*, väitöskirja, Turun yliopisto 2004; Oula Silvennoinen, *Salaiset aseveljet. Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*, väitöskirja, Helsingin yliopisto 2008; *Historiallinen Aikakauskirja*, *Uusi sotahistoria* 116:4 (2018); Professorit. Jatkosota ei ollut erillissota, *Helsingin Sanomat* 19.20.2008.

9. Pilvi Torsti, *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus 2012, 100, 154–155, 257–259.

10. Jukka Rantala, Historiapolitiikkaa koulun opetussuunnitelman avulla. *Politiikka* 60:2 (2018), 112–123.

11. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019*. Määräykset ja ohjeet 2019:2a. Opetushallitus 2019. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Opetushallitus 2014. Ks. myös Rantala 2018; Aleksi Marti, Johanna Norppa & Tanja Taivalantti, Läntinen identiteetti, tiedonalakohtaiset taidot vai historian käytön ymmärtäminen? Opetussuunnitelmat historianopetuksen orientaatioiden ristipaineissa. *Kasvatus & Aika* 14:2 (2020), 75–98.

12. James Wertsch, *Voices of Collective Remembering*. Cambridge University Press 2002, 60–62.

13. Pertti Grönholm & Heino Nyssönen, Historian käyttö ennen ja nyt. Faktana ja fiktiona. *Kosmopolis* 49 (2019), 19.

Narratiivit kulttuurisina työkaluina ja osana yksilön historiatietoisuutta

Narratiivi on noussut viime vuosikymmeninä keskeiseksi käsitteeksi useilla tieteenaloilla. Historiatieteen osalta muun muassa Hayden Whiten *Metahistory*¹⁴ -teoksen aloittama keskustelu on saanut aikaan hedelmällisiä pohdintoja historiallisen tiedon luonteesta sekä historioitsijoista narratiivisten mallien käyttäjinä. Viime vuosina huomiota herättäneessä Jouni-Matti Kuukkanen postnarrativistisessa historiografian filosofiassa¹⁵ hyväksytään narrativistien perusväitteet historiatiedon kerronnallisuudesta, mutta kiinnitetään samalla huomiota akateemisen historiantutkimuksen argumentatiiviseen ja rationaaliseen perusluonteeseen.¹⁶

Ihmisten arkisia ja akateemisesta tutkimuksesta riippumattomia historiakäsityksiä on tutkittu paljon sekä historiatietoisuuden että kollektiivisen muistin käsitteiden kautta. Näiden käsitteiden merkitykset ovat osittain päällekkäisiä ja niitä on käytetty varsin kirjavasti eri tutkimustraditioissa.¹⁷ Selvennän seuraavassa niiden käyttöä ja merkityksiä oman tutkimukseni kontekstissa.

Historiatietoisuudella viitataan ihmisten yksilölliseen tapaan hahmottaa ajalliset tapahtumat menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden välisenä jatkumona. Tämä yhteys toimii ajallisesti molempiin suuntiin, sillä nykyhetken tulevaisuuden odotukset vaikuttavat siihen, millaisia merkityksiä ihminen antaa menneisyyden tapahtumille. Historiatietoisuuden keskeisiin määrittelijöihin kuuluva Jörn Rüsen korostaa historiatietoisuuden moraalista ja narratiivista luonnetta: hahmottaessaan menneisyyttä ja tulevaa ihmiset

kertovat toisilleen tarinoita, jotka kantavat mukanaan moraalisia ohjeita siitä millainen toiminta on tulevaisuudessa toivottavaa.¹⁸ Historiatietoisuus rakentuu jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäröivän historiakulttuurin kanssa. Historiakulttuuri on laaja käsite, jolla viitataan kaikkeen toimintaan, jossa menneisyyden representaatioita tuotetaan, välitetään ja käytetään yhteiskunnassa.¹⁹ Peter Seixasin mukaan yksilön historiatietoisuus voi koostua niin kollektiivisen muistin elementeistä kuin tieteellisen historiankirjoituksen ja muiden historiakulttuurin osa-alueiden kautta välittyneistä representaatioista.²⁰

Alun perin Maurice Halbwachsin²¹ luomalla kollektiivisen muistin käsitteellä on viitattu ryhmän tai yhteisön sosiaalisesti rakentamaan käsitykseen menneisyydestä. Käsitettä on kritisoitu siitä, että yhteisöllä ei voi olla omaa muistia eikä se tuo esiin ryhmän sisäistä hajontaa.²² James Wertsch näkee yhteisöllisen muistamisen moniäänisenä ja tekstuaalisesti välittyneenä (*textually mediated*) toimintana, joka tapahtuu muistajan ja hänen käyttämiensä tekstuaalisten resurssien välillä. Wertsch korostaa tekstuaalisten resurssien, etenkin narratiivien, merkitystä kulttuurisina työkaluina, jotka välittävät ja säilövät yhteisölle merkityksellisiä muistisisältöjä. Narratiivit ilmenevät etenkin kirjoitettujen tekstien ja suullisten kertomusten muodossa. Wertschin katsannossa yhteisöllä ei siis ole omaa muistia, mutta tietylle kulttuuriselle kontekstille ominaiset narratiivit muodostavat kertomuksellisen työkalupakin, jota yhteisön jäsenet käyttävät menneisyyden hahmottamiseen. Yksilö omaksuu kulttuuriselle kontekstilleen ominaiset narratiivit sosiaalisuudessaan osaksi yhteisöä esimerkiksi perhepii-

14. Hayden White, *Metahistory, The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe*. John Hopkins University Press 1973.

15. Jouni-Matti Kuukkanen, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. Palgrave Macmillan 2015.

16. Narrativismista ja postnarrativismista ks. esim. Forum Debate on Jouni-Matti Kuukkanen's Postnarrativist Philosophy of Historiography. *Journal of the Philosophy of History* 11:1 (2017) ja suomenkielisestä historioteoreettisesta keskustelusta *Historiallinen Aikakauskirja* 118:1 (2020) & 118:3 (2020). Historiantutkimuksesta ja narratologiasta ks. esim. *Scandinavian Journal of History. Narrative and experience. Interdisciplinary Methodologies between History and Narratology*. 47:1 (2022).

17. Ks. esim. Peter Seixas, Introduction. Teoksessa Peter Seixas (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*. University of Toronto Press 2004, 3–16.

18. Jörn Rüsen, Historical Consciousness. Narrative Structure, Moral Function, and Ontogenetic Development. Teoksessa Peter Seixas (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*. University of Toronto Press 2004, 63–85.

19. Maria Grever & Robbert-Jan Adriaansen, Historical Culture. A Concept Revisited. Teoksessa Stefan Berger, Mario Carretero & Maria Grever (toim.) *Palgrave Handbook of Research in Historical Culture and Education*, Palgrave Macmillan 2017; Jukka Kortti, Historical Culture and the Mediated Narratives of Nation. *Faravid* 52 (2021), 67.

20. Seixas 2004, 10.

21. Maurice Halbwachs, *On collective memory*. University of Chicago Press 1992 [1925].

22. Ks. esim. Rantala 2018, 113; Wertsch 2002, 20–23.

rissä kerrottujen tarinoiden, historian kouluopetuksen sekä muiden ympäröivän historiakulttuurin välittämien tarinoiden kautta.²³

Vaikka kaikille yhteisöille on tyypillistä pyrkiä levittämään omia historiallisia kertomuksiaan, niin kansallisvaltiot poikkeavat muista siinä, että niillä on käytössään poikkeuksellisen vahvat resurssit omien historiallisten kertomustensa luomiseen ja levittämiseen. Tässä etenkin koko väestön läpäisevällä kouluopetuksella ja valtion virallisella historiakulttuurilla muistomerkkeineen ja kansallisine juhlapäivineen on ollut keskeinen rooli.²⁴ Wertsch korostaa kuitenkin, että ollakseen merkityksellisiä ja vaikuttavia, ylhäältä käsin saneltujen narratiivien tulee hyödyntää yhteisöjen laajalti jakamia merkityksiä.²⁵ Näin ollen esimerkiksi kouluopetuksen ja muun virallisen historiakulttuurin välittämät narratiivit voivat jäädä yksilölle merkityksettömiksi tai ne voidaan kokonaan sivuuttaa, mikäli ne ovat ristiriidassa sen kertomuksen kanssa, jonka yksilö on omaksunut sosiaalistuessaan osaksi toista yhteisöä. Huomioitavaa on myös se, että Internetin aikakaudella valtioiden ylhäältä johdettu historiakulttuuri on joutunut tekemään tilaa erilaisten epävirallisen historiakulttuurin välittäjäkanavien kuten sosiaalisen median, videopalvelujen ja pelien välittämille narratiiveille, joiden taustalla voivat vaikuttaa esimerkiksi kaupalliset motivaatiot.²⁶ Toisaalta sähköisen median luomiin uusiin ylijärjestyksiin mahdollisuuksiin ovat tarttuneet myös kansallisvaltiot; esimerkiksi Venäjä on hyödyntänyt aktiivisesti Internetin luomia mahdollisuuksia omien narratiivien levittämiseen ulkokansalaisilleen.²⁷

Kerronnalliset malliskeemat suomalaisessa kontekstissa

Tämän tutkimuksen kannalta keskeistä on Wertschin tekemä jako spesifeihin narratiiveihin ja

kerronnallisiin malliskeemoihin. Ensin mainitut ovat tietyistä historian tapahtumista kertovia tarinoita, jotka koostuvat tiettyyn aikaan ja paikkaan sidotuista tapahtumista. Narratiiviset malliskeemat taas ovat abstraktimmalla tasolla toimivia narratiivien juonellisia rakenteita, jotka voivat toimia useiden spesifien narratiivien kertomuksellisenä selkärankana. Spesifit narratiivit voivat muuttua nopeastikin esimerkiksi yhteiskunnassa tapahtuvien mullistusten ja niiden seurauksena painettavien uusien oppikirjojen tai mediasisältöjen myötä. Kerronnalliset malliskeemat taas ovat syvemmällä yhteisön kollektiivisen muistin tasolla toimivia skeemaattisia malleja, jotka ovat luonteeltaan pysyvämpiä ja niihin on vaikea päästä tietoisesti käsiksi. Ihmiset käyttävätkin niitä tyypillisesti täysin tiedostamattaan ja epäanalyttisesti, mikä tekee niiden kumoamisesta rationaalisin perustein vaikeaa.²⁸ Ne tekevät myös osaltaan ymmärrettäväksi, miksi eri valtioissa historiaa tulkitaan usein täysin toisistaan poikkeavilla tavoilla ja miksi akateemisen historian tutkimuksen tulokset eivät siirry automaattisesti osaksi laajemman yleisön historiatietoisuutta.

Wertsch perustaa teoriansa erityisesti Venäjällä tekemiinsä tutkimuksiin, joissa hän on tunnistanut eri sukupolvia yhdistävän kerronnallisen malliskeeman, joka voidaan tiivistää perusajatukseen ”vieraiden vihollisten karkottaminen”. Wertschin mukaan tällä uhriuteen ja sankaruuteen perustuvalla kerronnallisella malliskeemalla on Venäjällä syvä resonanssi ja sen kautta voidaan selittää mongolien, Napoleonin ja Hitlerin hyökkäysten ohella myös esimerkiksi kommunismia Venäjälle vieraana läntisenä ideologiana, jonka venäläiset onnistuivat lopulta karkottamaan.²⁹ Viime vuosina tämä malliskeema on ilmennyt näkyvästi myös niissä perusteluissa, joita Vladimir Putin on antanut Venäjän toimille Georgian ja Ukrainan sodissa ja se selittääkin osaltaan Puti-

23. James Wertsch, *The Narrative Organization of Collective Memory*. *Ethos* 36 (2009), 120–135.

24. Wertsch 2002, 68; Mario Carretero, *Constructing Patriotism, Teaching History and Memories in Global Worlds*. Information Age Publishing Inc. 2011 19.

25. James Wertsch & Zurab Karumidze, *Spinning the past. Russian and Georgian accounts of the war on August 2008*, *Memory Studies* 2 (2009), 378.

26. Rantala 2018, 113; Kortti 2021, 68.

27. Olga Davydova-Minguet, *Sotamuistia ja muistisotaa. Suomen venäjänkielisten ristiriitainen asemituminen ylijärjestyksiin muistimaisemiin*. Teoksessa Anna Rastas & Leila Koivunen (toim.) *Marginaaleista Museoihin*. Vastapaino 2020, 118.

28. Wertsch 2002, 60–62, 87–115.

29. Wertsch on käyttänyt tästä malliskeemasta sekä ”Triumph over alien forces” että ”Expulsion of foreign enemies” -otsikkoa. James Wertsch, *Collective Memory and Narrative Templates*. *Social Research. An International Quarterly* 75:1 (2008), 142–143; Wertsch 2002, 93–97.

nin toimien saavuttamaa kannatusta Venäjällä.³⁰ Tämä kerronnallinen malliskeema koostuu seuraavista peruselementeistä:³¹

- Alkuperäinen tilanne: venäläiset elävät rauhassa, eivätkä muodosta uhkaa muille
- Konflikti alkaa vieraan vihollisen aggressiosta, joka johtaa...
- Kriisiin ja suuriin kärsimyksiin vihollisen yrittäessä tuhota koko venäläisen sivilisaation
- Suurten ponnistusten kautta, vastoin kaikkia ennakko-oletuksia ja ulkopuolista apua, venäläiset onnistuvat karkottamaan ulkoisen vihollisen

Vaikka skemaattiset mallit ovat kulttuurisidonnaisia, niin edellä esitelty kerronnallinen skeema voidaan löytää Venäjän ohella myös lukuisten muiden valtioiden yhteisöllisestä muistista. Cesar Lopez näkeekin sen kantavan useita kansallisille kertomuksille tyypillisiä piirteitä kuten selkeärajaisen jaon ”meihin” ja ”muihin”.³² Skee-man monikäyttöisyys voidaan todeta esimerkiksi vaihtamalla mallikaavaan venäläisten tilalle suomalaiset, jolloin muodostuu kerronnalliselta rakenteeltaan vastaavanlainen tarina³³ kuin artikkelin alussa siteeratussa presidentti Tarja Halosen puheessa. Narratiivisten malliskeemojen luonteeseen kuuluu, että ne näyttäytyvät arkisina, läpinäkyvinä ja vaikeasti tunnistettavina niille, jotka ovat omaksuneet ne sosialisiaation kautta. Tiivistetysti ”vieraan vihollisen karkottaminen”-malliskeema voidaan nähdä suomalaisessa kontekstissa jo arkisessa ”jatkosodan” käsitteessä, joka sisältää ajatuksen sodasta jatkona sitä edeltäneelle puolustukselliselle talvisodalle.

Kerronnallisille malliskeemoille on myös ominaista, että ne ilmenevät tietyssä kulttuurisessa kontekstissa useiden erilaisten spesifien narratiivien juonirakenteena. Suomessa saman kerronnallisen malliskeeman voidaankin nähdä kannattelevan esimerkiksi ”sortokaudet”-narratiivia, jossa Suomi puolustautuu yksin Venäjän hyökkäystä vastaan, onnistuu lopulta torjumaan ylivoimaisen vihollisen ja säilyttää siten olemassaolonsa kansakuntana. Erityisen vahvana malliskeema näyttäytyy ”vapaussota”-narratiivissa, jossa vuoden 1918 sota esitetään ensimmäisestä maailmansodasta irrallisena itsenäisen valtion kamppailuna Venäjää sekä kommunismia vastaan. Tällöin sota on talvi- ja jatkosotannarratiivien tapaan puolustustaistelu ja Suomen itsenäisyyden pelastaja. Tämä tekee valkoisten sotilaiden toimista vuoden 1918 sodan lopputuloksen kannalta välttämättömiä ja liittolaisuudesta ulkoisen valtion (Saksan) kanssa kertomuksen vähämerkityksisen sivujuonen.

”Vieraiden vihollisten karkottamisen” kerronnallinen malliskeema ei ole kuitenkaan ainoa suomalaisessa historiakulttuurissa ilmenevä skeema ja toisaalta malliskeemoja voidaan hahmottaa ja muodostaa erilaisten abstraktiotasojen kautta. Suomalaisessa historiakulttuurissa ilmenevistä kerronnallisista malliskeemoista ei ole tehty kokoavaa tutkimusta, mutta Sirkka Ahosen Suomalaisuuden monet myytit -tutkimuksessa kuvaamat seitsemän kansallista myyttiä³⁴ voidaan tulkita kerronnallisten malliskeemojen kaltaisiksi³⁵. Ahonen näkee myytit syvälle juurtuneina ja muuttumattomina kertomuksina, jotka sisältävät vahvoja moraalisia merkityksiä. Myytit voivat olla historiallisiin faktoihin perustuvia tai seipitteellisiä, mutta niiden totuusarvo

30. James V. Wertsch, What lies behind Russian support for Putin’s war in Ukraine, *South China Morning Post* 16.4.2022.

31. Wertsch 2002, 93.

32. Lopez osoittaa kerronnallisen malliskeeman soveltuvuuden esim. Espanjan ja Kreikan kansallisiin kertomuksiin. Cesar Lopez, Schematic Narrative Templates and National Narratives. A Mutually Supporting Relationship and Its Impact on Historical Thinking. Teoksessa Ignacio Brescó de Luna & Floor van Alphen (toim.) *Reproducing, Rethinking, Resisting National Narratives*. Information Age Publishing 2022, 117–134.

33. On kuitenkin syytä huomioida, että kyse on vain samankaltaisesta kerronnallisesta rakenteesta, ei kansallisen kertomuksen koko merkityssisällöstä. Suomen kaltaisen pienen valtion kansalliseen narratiiviin ei sisälly suurvalloille tyypillistä potentiaalisesti koko ihmiskuntaa koskevaa missiota. Suurvaltojen missioiden osalta ks. ”National narrative projects”, James Wertsch, *How Nations Remember. A Narrative Approach*, Oxford University Press 2021, 183–197.

34. Sirkka Ahonen, *Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa*. Gaudeamus 2017.

35. Ks. vastaavasta tulkinnasta myös Eemeli Hakoköngäs & Inari Sakki, Mutable and Multilevel Schematic Templates. Narratives of Collaboration Between Finland and Nazi Germany in Finnish History Textbooks. Teoksessa Ignacio Brescó de Luna & Floor van Alphen (toim.) *Reproducing, Rethinking, Resisting National Narratives*. Information Age Publishing 2022, 195–215.

TAULUKKO 1. Aineisto

Koulun koodi	Koulu A	Koulu B	Koulu C1	Koulu C2	YHT.
Koulun kuvailu	Lukio alle 30 000 asukkaan kaupungissa Itä-Suomessa	Lukio alle 300 000 asukkaan kaupungissa pääkaupunkiseudulla	Aikuislukio Helsingissä	Aikuislukio Helsingissä	
Moduuli	Kylmän sodan aikaa käsittelevä valinnaiskurssi (HI7)	Kansainväliset suhteet (HI2)	Kulttuurit kohtaavat (HI6)	Ihminen, ympäristö ja historia (HI1)	
Kirjoitustehtävän tehneet opiskelijat	21	14	6	10	51
Korttitehtävän tehneet opiskelijat	14	9	3	5	31
Ryhmä-haastattelun osallistuneet opiskelijat	10	9	3	5	27

on lopulta yhteisölle epäolennainen verrattuna niiden moraaliseen käyttöarvoon.³⁶ Kaksi Ahosen määrittelemistä myyteistä, suomalaisten sisua ja selviytymistahtoa korostava ”Suomi selviytyjäkansana” ja soturikunniaa korostava ”Suomi soturikansana”, sopii hyvin yhteen ”vieraan valloittajan karkottaminen” malliskeeman kanssa, ja tulkitsenkin ne tutkimuksessani tätä malliskeemaa tukeviksi myyteiksi.³⁷

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineistonkeruu toteutettiin kahdessa nuorten lukiossa (ryhmät A, B) ja yhdessä aikuislukiossa (ryhmät C1, C2) syksyllä 2021. Tarkemmat tiedot kouluista ja ryhmistä ilmenevät taulukosta 1. Ryhmien B ja C2 opiskelijat suorittivat aineistonkeruun aikana historian ensimmäisiä pakollisia moduuleja ja koulujen A ja C1 opiskelijat valinnaisia moduuleja.

Tutkimuksen aineistonkeruu jakaantui kahteen vaiheeseen, joista ensimmäisessä lukio-
laisten piti tehdä kirjoitelma tehtävänannosta: ”Kirjoita tarina siitä, mitä Suomessa tapahtui ja mitä suomalaiset tekivät toisessa maailmansodassa”. Aikaa kirjoitustehtävän tekemiseen oli 60 minuuttia. Nämä kirjoitelmat muodostavat tutkimuksen keskeisen aineiston. Kirjoitelmien lisäksi käytän täydentävänä aineistona tutkimusta varten kehittämäni kuvakorttitehtävää³⁸ sekä korttitehtävän yhteydessä tehtyjen ryhmä-

haastattelujen tallenteita. Opiskelijat tekivät korttitehtävän kirjoitustehtävän jälkeisellä oppitunnilla, joka ajoittui osalla opiskelijoista seuraavalle päivälle. Ensin opiskelijoille jaettiin heidän tekemänsä kirjoitelmat. Sen jälkeen jokainen sai korttipakan, joka koostui 36:sta toiseen maailmansotaan liittyvästä kortista. Jokainen kortti sisälsi otsikon, lyhyen ja informatiivisen tekstin, sekä kuvan. Opiskelijoiden tehtävänä oli valita 10 tärkeintä kuvakorttia, joiden avulla he voisivat täydentää kirjoittamaansa tarinaa. Noin puolet korteista oli helposti yhdistettävissä ”vieraan vihollisen karkottaminen” -malliskeemaan. Toinen puoli korteista edusti näkökulmia, joiden voidaan nähdä haastavan tätä kertomusta. Kun opiskelijat olivat valinneet kortit, heidän tehtävänä oli kertoa 4–5 hengen ryhmässä toisilleen vapaamuotoisesti oma tarinansa ja esitellä kortti-
valintansa sekä perustella ne. Jokaisesta tutkitavasta ryhmästä tallennettiin mahdollisuuksien mukaan 1–2 pienryhmän keskustelut. Tallenteet litteroitiin. Aineistonkeruun kaksivaiheisuuden ja opiskelijoiden poissaolojen vuoksi aineisto ei ole kaikilta osin yhteismitallinen, mikä näkyy taulukossa 1 poikkeavina lukuina eri vaiheisiin osallistuneiden opiskelijoiden määriä.

Kuvakorttitehtäviä on hyödynnetty aiemmin nuorten historiallisten identiteettien sekä merkityksellisiksi koettujen narratiivien tutkimisessa.³⁹ Tämän tutkimuksen osalta on todettava,

36. Ahonen 2017 6–10.

37. Myyteistä ks. tarkemmin taulukko 2.

38. Kehitin korttitehtävän kahdessa eri koulussa syksyllä 2021 toteuttamieni testikierrosten pohjalta. Tarkensin korttien sisältöä ja tehtävänantoa molempien testikierrosten jälkeen.

39. Tanja Taivalanti, Nuorten historiallisen identiteettien piirteet eri maissa tehtyjen kuvakorttitutkimusten valossa. *Koulu ja Menneisyys* 57 (2019), 55–80.

että tehtävä ei toiminut toivotulla tavalla, sillä opiskelijat eivät kyenneet muodostamaan korkeista koherentteja narratiiveja, vaan esittelivät ne yleensä sattumanvaraisessa järjestyksessä. Tehtävän etuna oli kuitenkin se, että kortit motivoivat opiskelijoita keskusteluihin ja niiden kautta opiskelijat tulivat sanallistaneeksi näkemyksiään. Nuorten omaksumia kerronnallisia malliskeemoja sekä kirjoitustehtävällä että kuvakorttimenetelmällä tutkineet Van Havere et al. raportoivat tutkimuksissaan toisistaan poikkeavia tuloksia ja huomauttavat, että tutkimusmenetelmällä voi olla merkittävä vaikutus tämänkaltaisten tutkimusten tuloksiin.⁴⁰

Analysoin tutkimuksen aineiston teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla hyödyntäen James Wertschin teoriaa historiallisista narratiiveista. Kertomusten kategorisoinnin perusteet on esitetty taulukossa 2. Kirjoitusten vaihteleva taso aiheutti haasteita niiden tulkitsemiselle ja on

huomautettava, että lyhyiden vastausten osalta kerronnallisten malliskeemojen läsnäoloa voidaan pitää tulkinnanvaraisena.

Kerronnalliset malliskeemat opiskelijoiden kirjoituksissa

Taulukkoon 2 on koottu tiedot opiskelijoiden kirjoitelmissa ilmenneistä kerronnallisista malliskeemoista sekä analyysissa käytetyn kategorisoinnin perusteet. Opiskelijoiden kertomukset eivät yleensä rakentuneet vain suoraan tietyn kerronnallisen malliskeeman mukaisesti, vaan ne saattoivat sisältää samanaikaisesti viittauksia useampiin kerronnallisiin orientaatioihin. Tämän vuoksi myyttien määrä ei vastaa taulukossa kirjoitusten kokonaismäärää⁴¹. Sirkka Ahosen määrittelemistä suomalaisuuden myyteistä sisällytyn tutkimukseeni soturikansan, selviytyjäkansan ja eurooppalaisen kansan myytit.⁴²

TAULUKKO 2. Kerronnallisten malliskeemojen sisältö ja ilmeneminen opiskelijoiden kirjoituksissa (n=51)

Kerronnallinen malliskeema	Kerronnallista malliskeemaa tukevat myytit ⁴³	Myytin sisältö ⁴⁴	Kategorisoinnin pohjana toimivat sisältötiedot opiskelijoiden kirjoituksissa ⁴⁵	Ilmeneminen opiskelijoiden kirjoituksissa	Ilmeneminen oppikirjoissa 2010-luvulla ⁴⁶
Vieraan vihollisen karkottaminen Vieras vihollinen hyökkää Suomeen. Yksin ja vastoin kaikkia ennakkoodotuksia Suomi onnistuu karkottamaan vihollisen.	Suomi soturikansana	Suomalaiset ovat lunastaneet sankarillisen sodan kautta oman itsenäisyytensä ja asemansa lännen etuvartiona.	Maininnat suomalaisten sotilaiden sankarillisuudesta tai paremmuudesta. Esim. <i>"Tarkka-ampuja Simo Häyhä oli kuuluisa sotilas näistä ajoista"</i> ⁴⁷ <i>"Suomi puolustautui Venäjää vastaan yksi sotilas suhteutettuna kymmeneen"</i> ⁴⁸	11	Ei
	Suomi selviytyjäkansana	Suomalaiset kohtaavat vastoin käymisiä, mutta selviytyvät niistä poikkeuksellisen vahvan resiliensinsä ja neuvokkuutensa ansiosta.	Sotien hahmottuminen erillisinä Neuvostoliittoa vastaan: kirjoituksissa Suomen liittolaisuutta Saksan kanssa ei joko mainittu tai mikäli se mainittiin, se esitettiin neuvokkaana tai hyvänä ratkaisuna. Esim. <i>"Suomen oli liittouduttava Saksan kanssa, jolloin sai apua Neuvostoliittoa vastaan. Tämä ei kuitenkaan ollut Suomelle helppo kynnys, vaan pakonalainen päätös tulevaisuuden kannalta."</i> ⁴⁹	30	Kyllä

40. Timo Van Havere et al., Flemish Students' Historical Reference Knowledge and Narratives of the Belgian National Past at the End of Secondary Education. *London Review of Education* 5:2 (2017), 281.

41. Ks. vastaavasti esim. belgialaisten opiskelijoiden kerronnallisista malliskeemoista kirjoitelmissa Van Havere et al. 2017.

42. Ahonen 2017, 75–96, 115–153.

43. Ahonen 2017. Ahosen määrittelemät myytit voidaan nähdä myös kerronnallisina malliskeemoina. Käytän niistä kuitenkin tässä yhteydessä selkeyden vuoksi "myytti" -nimitystä.

44. Ahonen 2017.

45. Vrt. Hakoköngäs & Sakki 2022.

Kriittinen orientaatio Suomen ja suomalaisten toiminta sodassa on ollut moraalisesti kyseenalaista.	Suomi eurooppalaisena kansana	Suomi on historiallinen osa Eurooppaa (ja kantaa siten osaltaan vastuun sen yhteisestä historiasta.)	Suomen toimijuus hahmottui aktiivisena ja suomalaiset nähtiin vastuullisina moraalisesti paheksuttaviin tekoihin. Esim. <i>”Suomi ajautui epäsuorasti osalliseksi holokaustiin. Suomesta luovutettiin mm. sotarikollisia ja joitain juutalaisväestön edustajia Saksaan. - - Toinen aikaansa liittyvä tabu oli suomalaisten sotilaiden harjoittamat rikokset mm. Venäjän alueilla.”</i> ⁵⁰	7	Kyllä
	Suomi vieraana valloittajana	Suomi muodostaa uhan naapurimaansa turvallisuudelle ja aloittaa hyökkäyssodan sitä vastaan.	Suomen näkeminen uhkana Neuvostoliitolle ja Suomen rooli Saksan liittolaisena. Esim. <i>”Suomesta oli helppo hyökätä Venäjälle - - Hitler käytti hyväksi suomalaisten synnynnäistä vihaa venäläisiä kohtaan”</i>	1	Ei
Heikot narratiivit (Kirjoituksista ei ollut mahdollista tunnistaa narratiivisia malliskeemoja)	–	–	Esim. <i>”Suomalaisia kuoli tosi paljon”</i> ⁵¹ <i>”En minä oikeasti tiedä mitään!”</i> ⁵² , <i>Toisessa maailmansodassa talvi sota tapahtui Suomessa eli 1939–1942, mikä oli Saksan ja suomalaiset kesken.</i> ⁵³	12	–

Kuten taulukosta voidaan huomata, ”vieraan vihollisen karkottaminen” -malliskeemaa tukeva ja erillisotateesiin kytkeytyvä ”Suomi selviytyjäkansana” oli selkeästi yleisimmin kirjoituksissa esiintynyt myytti. Sirkka Ahosen mukaan se onkin osoittautunut pitkäikäisimmäksi ja sitkeimmäksi suomalaisuuden myytiksi, joka on säilyttänyt asemansa historian oppikirjoissa 1800-luvulta aina 2010-luvulle saakka. Soturikansan myytti sen sijaan on kadonnut jo aiemmin historian kirjoista ja korvautunut rauhanturvaajan myytillä.⁵⁴ Silti opiskelijoiden kirjoituksissa soturikansan myyttiin viittaavia elementtejä ilmeni 11 kirjoituksessa. Tämä kertonee myytin välittymisestä perheiden muistelukerronnassa sekä mediavälitteisessä historiakulttuurissa. Lisäksi on huomioitava, että vaikka oppikirjatekstit ja opetus suunnitelmat eivät soturikansan myyttiä selälaisenaan enää välitäkään, niin mikään ei estä

opettajia toisintamasta sitä tietoisesti tai tiedostamattaan opetuksessa.

”Vieraan vihollisen karkottaminen” -malliskeeman vastineeksi olen hahmotellut ”kriittisen orientaation”, jossa keskeistä on suomalaisten sodanaikaisten toimien hahmottaminen kriittisesti tai suomalaisten syyllisyyttä korostaen. ”Kriittinen orientaatio” soveltuu hyvin yhteen Ahosen ”Suomi eurooppalaisena kansana” -myytin kanssa, sillä se kytkee Suomen osaksi länsi-eurooppalaista muistikulttuuria, jossa on korostettu Saksan syyllisyyttä ja holokaustin merkitystä. Saksan liittolaisena Suomi näyttäytyy tällöin luonnollisesti väärintekijänä ja syyllisenä, jonka tulee kohdata menneisyytensä kipeät kohdat ollakseen eurooppalainen.⁵⁵ Toisaalta Suomen syyllisyyttä korostava orientaatio voidaan nähdä yhteensopivana myös perinteisen laitavasemistolaisen sotaan liittyvän kerrontaperinteen

46. Hakoköngäs & Sakki 2022; Ahonen 2017.

47. A16.

48. C11.

49. A15.

50. A6.

51. C211.

52. C26.

53. C29.

54. Ahonen 2017, 75–96, 115–153.

55. Ks. myös Hakoköngäs & Sakki 2022.

kanssa⁵⁶. Tutkimuksen aineistosta nousi lisäksi yksi kriittinen kirjoitus, joka paikantui eurooppalaisuuden kertomuksen sijasta venäläiseen kansalliseen historiakulttuuriin ja muodosti sen pohjalta oman ”Suomi vieraana valloittajana” -kategorian.

Kriittiseen orientaatioon lukeutuva ”Suomi eurooppalaisena kansana” -myytti ilmeni yhteensä 7 opiskelijan kirjoituksessa. Vaikka eurooppalaisuuden kertomus on saanut tukea 1990-luvulta lähtien niin opetussuunnitelmista kuin oppikirjoistakin⁵⁷, niin myytin määrällisen ilmenemisen perusteella se ei näyttäytynyt vielä perinteisempien kerrontatapojen varteenotettavana haastajana. Toisaalta jo yksistään myytin esiintyminen on merkittävää, mikäli vertailukohdaksi otetaan Sirkka Ahosen 1990-luvun lopulla toteuttama Historiaton sukupolvi -tutkimus, jonka pohjalta hahmottui varsin yhtenäinen kuva nuorten historiatietoisuudesta.⁵⁸ Osaltaan suomalaisen historiakulttuurin moninaistumisesta kertoo myös ”Suomi vieraana valloittajana” -myytin ilmeneminen.

Opiskelijoiden kirjoittamista kertomuksista yhteensä 12 oli sellaisia, että niitä ei voinut tarkastella teoriaohjaavaan analyysin avulla. Kertomukset olivat joko narratiivisesti heikkoja, kirjoitettu aiheen ohi tai opiskelija jätti tyhjän paperin. Näissä tapauksissa voidaan olettaa, että opiskelijat eivät olleet omaksuneet aiheen kannalta riittäviä sisältötietoja ja kerronnallisia malliskeemoja tai he olivat muista syistä heikosti motivoituneita tehtävän suorittamiseen. Joka tapauksessa tämän kategorian ilmeneminen kertonee osaltaan sota-kertomuksen merkityksen heikkenemisestä historiakulttuurissa. Jan Assmanin teoriaa mukaillen tämä voidaan yhdistää siihen, että toiseen maailmansotaan liittyvä kertomus on siirtymässä yhteiskunnan kommunikatiivisesta muistista kohti etäisempää kulttuurista muistia, jossa se joutuu kilpailemaan muiden historiakertomusten kanssa. Kommunikatiivisella muistilla Assman tarkoittaa sellaisen yhteiskunnalle merkittävän tapahtuman muistamista, johon yhteisön jäsenillä on suora tai lähisukupolvien välittämä

■ Kuva 1. Tarkka-ampuja Simo Häyhä nousi esiin lukiolaisten kirjoituksissa ja korttivalinnoissa. SA-kuva.

suhde. Kulttuurinen muisti taas alkaa määrittää tapahtuman muistamista viimeistään kolmannen sukupolven jälkeen. Tällöin tapahtumasta tulee yksi nykykulttuurin rakennusaineista, jonka muistamista eivät määritä tapahtuman luomat alkuperäiset identiteetit vaan laajempi vuoropuhelu menneisyyden ja nykyisyyden välillä.⁵⁹ Sotaan liittyvän kommunikatiivisen muistin ohenemista korostaa toisaalta myös se, että monien niin sanottujen uusien suomalaisten sukujen muistelukerronta ei lähtökohtaisesti kytkeydy talvi- ja jatkosodan kertomuksiin.

Kirjoitustehtävän jälkeen opiskelijat saivat tehtäväksi täydentää kirjoittamiaan narratiiveja valitsemalla korttipakasta 10 mielestään tärkeintä korttia. Taulukossa 3 on koottuna opiskelijoiden korttivalinnat.

Kuten taulukosta voidaan huomata, ”vieraan vihollisen karkottamisen” kerronnalliseen malliskeemaan helposti kytkettävissä olevat kortit olivat kriittisiä näkökulmia yleisempiä, mutta ero

56. (Laita)vasemmistolaisesta sotiin liittyvästä muistikulttuurista ks. Kinnunen & Jokisipilä 2012, 446–450.

57. Ks. Ahonen 2017.

58. Ks. Ahonen 1998.

59. Jan Assman, Communicative and Cultural Memory. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. De Gruyter 2008; Tepora 2017, 128.

TAULUKKO 3. Opiskelijoiden korttivalinnat (n=31)

VIERAAN VIHOLLISEN KARKOTTAMINEN	YHT.	KERTOMUSTA HAASTAVAT NÄKÖKULMAT	YHT.
Molotovin-Ribbentropin sopimus	8	Münchenin sopimus	3
Neuvostoliiton ehdotus alueiden vaihdosta	7	Heimosodat	3
Mainilan laukaukset	16	Jartsev-neuvottelut	2
Neuvostoliitto hyökkää Suomeen	11	Suomi liittoutuu Saksan kanssa	19
Raatteen tien taistelu	11	Operaatio Barbarossa	15
Moskovan rauha	6	Mannerheimin miekanttuppipäiväkäskey	1
Kannaksen torjuntavoitto	9	Venäläisten sotavankien joukkomurhat	10
Helsingin suurpommitukset	9	Leningradin piiritys	11
Partisaani-iskut	2	Itä-Karjalan keskitysleirit	12
Saksalaiset polttavat Lapin	15	Rauhanjuhla Helsingissä	7
Suomi menettää Karjalan	13	Arndt Pekurinen	5
Sotasyllisyysoikeudenkäynti	10	Suomalaiset puna-armeijassa	5
Mannerheim	13	Venäläiset Suomen armeijassa	2
Evakot	12	Hella Wuolijoki	0
Simo Häyhä	15	Suomalaiset SS-miehet	12
Lotat	10	Saamelaiset sodassa	2
Sotalapset	13	Käpykaarti	4
Naiset töissä	11	Suomen luovuttamat juutalaiset	10
Yhteensä	191		123

ei ollut kovin suuri. Kirjoitustehtävän vastauksia mukaillen yleisimmiksi korttivalinnoiksi osoit-tautuivat Suomen ja Saksan liittolaisuuteen kyt-keytyvät kortit ”Suomi liittoutuu Saksan kanssa” ja ”Operaatio Barbarossa” sekä talvisotaan liittyvä ”Mainilan laukaukset” -kortti.

Vaikka opiskelijoiden kirjoittamissa tarinoissa maininnat Suomen sotahistorian pimeämmistä puolista olivat suhteellisen harvinaisia, niin kortti-valintojen perusteella ne eivät osoittautuneet erityisen vaietuiksi tai vaikeiksi aiheiksi. Tutkitta-vasta ryhmästä erottui ainoastaan yksi opiskelija, joka ei valinnut yhtään tähän ryhmään kuuluvaa korttia tai maininnut tähän liittyviä tapahtumia kirjoitelmassaan. Kaikki muut patrioottisempaa-kin näkökulmaa painottaneet opiskelijat valitsivat tarinansa täydennykseksi edes yhden tähän ryh-mään lukeutuvan kortin. Näistä korteista suo-sittuja olivat etenkin ”suomalaiset SS-miehet” ja ”Itä-Karjalan keskitysleirit” -kortit.

Historiallisista henkilöistä eniten valintoja sai Simo Häyhää kuvannut kortti. Häyhän merkitystä

korosti se, että useilla opiskelijoilla oli Häyhään liittyviä syventäviä tietoja ja anekdootteja, joita he kertoivat haastatteluissa usein innostunee-seen sävyyn.⁶⁰ Mannerheim sen sijaan ei noussut vastaavalla tavalla esiin haastatteluissa, vaikka korttivalintoja oli kohtuullisen paljon. Havainto on mielenkiintoinen, sillä vielä 1990-luvun ja 2000-luvun alun historiakulttuurissa Manner-heim oli näkyvästi esillä. Vuonna 2004 Manner-heim valittiin Yleisradion järjestämässä äänes-tyksessä ”Suurimmaksi suomalaiseksi” ja Renny Harlin suunnitteli hänestä kertovaa suuren luo-kan elämäkertaelokuvaa.⁶¹ Tämän tutkimuksen havainto kertonee osaltaan historiakulttuurin muutoksesta Internetin ja sosiaalisen median aikakaudella. Simo Häyhästä kertovista videoista on tullut suosittuja esimerkiksi Youtubessa ja Tik-tokissa⁶². Toisaalta Häyhään liittyvät kertomukset voidaan nähdä kerronnallisten malliskeemojen tasolla jatkuvuuden ilmentäjinä; pohjimmiltaan ne toisintavat myyttiä suomalaisista urheana soturikansana.

60. Haastattelut koulut B, C.

61. Ks. Kinnunen & Jokisipilä 2012, 462, 469–470.

62. Ks. Katriina Pajari, Talvisodan ja Tiktokin tähti, *Helsingin Sanomat Kuukausiliite* 3/2024.

Edellä esitellyn korttitehtävän määrällisen aineiston pohjalta tehtävien johtopäätösten suhteen on oltava kuitenkin varovainen, sillä opiskelijat saattoivat antaa korttien kuvaamille tapahtumille erilaisia merkityksiä, jotka poikkesivat siitä, mitä tutkija oli alun perin ajatellut. Seuraavissa kappaleissa analysoin esimerkkien kautta tarkemmin, miten kerronnalliset malliskeemat ilmenivät opiskelijoiden kirjoituksissa sekä korttivalinnoille annetuissa perusteluissa.

”Vieraan vihollisen karkottaminen” -kerronnallinen malliskeema kertomusten jäsentäjänä

Suomen sotien hahmottuminen muusta maailmansodasta erillisenä puolustussotana on keskeistä ”Vieraan vihollisen karkottaminen” -malliskeeman kannalta. Opiskelijoiden pyrkimys hahmottaa Suomi muusta maailmasta erillisenä saarekkeena oli havaittavissa jo tämän tutkimuksen metodin kehittämisvaiheessa kerätyssä aineistossa. Kirjoitustehtävän kysymys esitettiin tuolloin muodossa: ”kerro toisen maailmansodan tarina sellaisena kuin sen itse hahmotat”. Kuidestatoista tutkimukseen osallistuneesta opiskelijasta ainoastaan kuusi mainitsi tuolloin Suomen vastauksissaan. Kysyttäessä Suomen kansallisen historian vähäisyydestä kirjoituksissa eräs opiskelija kiteytti ajatuksensa:

Jotenkin mun ajatuksis ne Suomen tapahtumat on vähän erillään ... et vaik ne tapahtu just samoihin aikoihin, ne on oma juttunsa. Maailmansota on just vaan ne merkittävämmät, mut Suomi vaan oli siel osana jotenkin just omaa juttuaan - - se tulee jo esiin siinä et sil oli talvisota ja nää omat nimet jo sodille, et se kertoo jo vähän et se oli erillään vaik se tapahtu samaan aikaan - - .⁶³

Myös monien lopulliseen tehtävänantoon vastanneiden opiskelijoiden kirjoituksissa oli havaittavissa vahva pyrkimys selittää Suomen sodat erillisistina, vaikka tehtävänanto kytki lähtökohteisesti Suomen toisen maailmansodan tapahtu-

miin. Joidenkin opiskelijoiden vastauksissa erillissotateesi saattoi ilmetä suoraan: ”Jatkosodan puhjetessa suomalaisilla on oma sota Neuvostoliittoa vastaan samaan aikaan kun operaatio Barbarossa oli meneillään”⁶⁴ tai ”Suomi ei suoranaisesti osallistunut toisen maailmansodan kulkuun, sillä Suomella oli omat puuhansa”.⁶⁵

Kuitenkin samaan aikaan Suomen liittolaisuus tai yhteistyö Saksan kanssa oli yksi yleisimmistä tarinoissa mainituista sisältötiedoista ja tämä tuotiin esiin myös yllä mainittujen opiskelijoiden tarinoissa. Saksan kanssa liittoutuminen näyttäytyikin opiskelijoiden kirjoituksissa yleensä selviytyjäkansan myytin mukaisesti olosuhteiden edellyttämänä pakkona tai taktisena siirtona, jolloin se voitiin mukauttaa malliskeemaan ”vieraan vihollisen karkottaminen”, esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

Välirauhan jälkeen jatkosodan puhjetessa Suomella ei ollut paljon vaihtoehtoja Neuvostoliiton hönkiessä niskaan. Suomen oli liittouduttava Saksan kanssa, jolloin sai apua Neuvostoliittoa vastaan. Tämä ei kuitenkaan ollut Suomelle helppo kynnyks, vaan pakonalainen päätös tulevaisuuden kannalta.⁶⁶

Lapin sota nousi vastauksissa yleisesti esiin ja sitä saatettiin käyttää tukemaan selviytyjäkansan narratiivia. Esimerkiksi eräs opiskelija käytti ”Saksalaiset polttavat Lapin” korttia todisteena Suomen ja Saksan tilannekohtaisesta liittolaisuudesta, jonka suomalaiset tilaisuuden koittaessa mielellään rikkoivat:

(Valitsin kortin) Osoittaakseeni että Suomen ja natsi-Saksan liittouma ei ollu niinkään ehdotonta, se ei ollu niin lojaalia. Se oli täysin tilannekohtaista, Suomella ei ollu mitään syvempää syytä olla natsien liittolaisena. Sit ku tilanne tuli, jolla piti kääntää hyökkäys kohti Saksaa, Suomi teki sen ihan mielellään.⁶⁷

Joissain tapauksissa erillisotatulunkinta saattoi esiintyä myös kriittisen orientaation kanssa

63. Haastattelu D11.

64. Kirjoitelma A20.

65. Kirjoitelma A22.

66. Kirjoitelma A 15.

67. Haastattelu A23.

samanaikaisesti.⁶⁸ Esimerkiksi eräs opiskelija aloitti kirjoituksensa ”Toinen maailmansota ei suoraviivaisesti luenut Suomea mukaan osapuoliin, kuten liittoutuneisiin.” Seuraavassa kapaleessa opiskelija kirjoitti kuitenkin Suomen liittoutumisesta Saksan kanssa ja Suomen ajautumisesta epäsuorasti osalliseksi holokaustiin sekä suomalaisten tekemistä sotarikoksista Itä-Karjalassa.⁶⁹

Toinen ”vieraan vihollisen karkottaminen” -malliskeemaan liitetty keskeinen teema on Suomen ennako-oletusten vastainen kyky saavuttaa torjuntavoittoa ylivoimaista vihollista vastaan. Tämä nousi esiin varsinkin soturikansan myytin kautta kuvauksissa suomalaisten sotilaiden ylivoimaisuudesta, jota esimerkiksi eräs opiskelija kuvasi seuraavalla tavalla:

Suomi puolustautui Neuvostoliittoa vastaan yksi sotilas suhteutettuna kymmeneen. Suomelle alue oli tuttu, jotenka heillä oli etulyöntiasema. Suomalaiset liikkuvat suksilla ja lumikengillä nopeammin lumisessa talvimaastossa kuin Neuvostoliitto. Suomi kaikkien odotuk-

■ Kuva 2. Kuvassa leningradilaiset pakenevat pommitetuista taloistaan. Kuvaa käytettiin kottitehtävässä kuvaamaan Leningradin piiritystä. RIA Novosti archive, image #2153 / Boris Kudoyarov / CC BY-SA 3.0

sien vastaisesti onnistui puolustautumaan Neuvostoliittoa vastaan vähäisillä tappioilla.⁷⁰

Suomalaiseen soturikunniaan liitetyt myytit tulivat esiin myös kottitehtävässä, jossa Simo Häyhä osoittautui yhdeksi yleisimmistä kottivalinnoista. Opiskelijat perustelivat kottivalintaansa usein innostunein äänenpainoin ja selitykset sisälsivät tarkkoja sisältötietoja, kuten tässä lukiolaisen vastauksessa:

Simo Häyhä eli legendaarinen mies – 500 tapettua ja sanottiin että se aina pelotti noita neuvostoliittolaisia sotilaita kun oli taistelemassa. Siitä on sanottu että monesti käytti ilman kiikariä, kun se käytti kivääriä, koska se ois antanut sen sijainnin kun aurinko heijastaa. Sitten loppuvaihees sitä sotaa se sai saa-

68. Kirjoitelmat A6, A22, A8, C18.

69. Haastattelu A6.

70. Kirjoitelma C12.

liikseen räjähtävän panoksen suoraan naamaan, minkä jälkeen sillä tuli leikkaus, mut se selvis siitäkin.⁷¹

Suoranaisia sotaa romantisoivia tai venäläisvihaa sisältäviä elementtejä ei kuitenkaan ollut yhdesäkään kirjoitelmassa.

Joissain tapauksissa kerronnallinen malliskeema tuli tiivistetysti esiin, kun opiskelijan hallitsemisissa historian sisältötiedoissa oli puutteita.⁷² Erään opiskelijan kirjoituksessa sodan tapahtumia pyrittiin ensin kuvaamaan, osin virheellisin tiedoin viitaten esimerkiksi Suomen, Ruotsin ja Saksan yhteiseen liittolaisuuteen, ja lopuksi vastaus kiteytettiin:

Itselläni on Suomesta sellainen kuva, että me emmä sotiin lähde ellei ole pakko. Eli emme hyökkää vaan puolustamme silloin kun on pakko. Ja näin toimimme myös toisessa maailmansodassa. Olemme ikään kuin ampieiset, jotka elää omaa elämää, mutta silloin kun kotiamme tuhotaan, niin hyökätään heti takaisin.⁷³

Wertschin mukaan narratiivisten skeemojen käytölle on ominaista niiden arkinen, tiedostamaton ja reflektioimaton käyttö, joka sivuuttaa niiden kanssa ristiriitaiset sisältötiedot ja argumentit. Tämä tuli hyvin esiin siinä, miten jotkut opiskelijat perustelivat korttitehtävän yhteydessä ”Leningradin piiritys” -korttivalintaa. Kortti sisälsi kuvan raunioituneesta talosta pakenevista siviileistä ja tekstin, jossa kerrottiin suomalaisten osallisuudesta piiritykseen sekä piirityksen noin miljoonasta siviiliuhrista. Suurin osa opiskelijoista perusteli tätä korttivalintaa kuitenkin viittaamalla toisen maailmansodan yleiseen kehitykseen tai kuten viimeisessä lainauksessa, Suomen armeijan alueellisiin saavutuksiin:

Eli täs (kuvassa) nää leningradilaiset lähtee tuolta pommituksii karkuun. Ja mun mielestä tää oli aika tärkeä juttu kans. Et yks syy miks Saksa hävis sodan oli, koska ne yritti liikaa sitä Leningradia ja niil meni hirvittävä määrä miehiä ja aikaa siellä ja resursseja kans.⁷⁴

se oli miun mielest yleises kuvas toises maailmansodas tärkeä käännekohta⁷⁵

sinnekin asti päästiin⁷⁶

Juha Siltala korostaakin, että vaikka akateemisessa historian tutkimuksessa pyrittäisiin purkamaan myyttejä niin totuutta selvittävä esitys ei voi kilpailla joukkotunteita ruokkivaa kertomusta vastaan. Tämän vuoksi historiaan liittyvät myytit elävät kollektiivisessa muistissa akateemisen tutkimuksen löydöksistä riippumatta.⁷⁷ Osaltaan Suomen sotien hahmottumista muusta maailmansodasta erillisenä saarekkeena tukee myös lukion opetussuunnitelma, jossa toinen maailmansota käsitellään osana ”Kansainväliset suhteet” -moduulia, kun taas Suomen rooli sodissa käsitellään osana ”Itsenäisen Suomen historia” moduulia.⁷⁸ Perusopetuksen osalta opetussuunnitelma ei varsinaisesti ohjaa käsittelytapaa kansalliskeskeiseen suuntaan, mutta oppikirjoissa Suomen historia ja maailmanhistoria käsitellään edelleen yleensä eri kappaleissa.⁷⁹

Kriittinen orientaatio kertomusten jäsentäjänä

Kriittisille kirjoituksille oli tunnusomaista, että niissä Suomi ja suomalaiset esitettiin aktiivisina ja moraalisesti vastuullisina historian toimijoina, mikä voidaan yhdistää myyttiin Suomesta eurooppalaisena kansana. Esimerkiksi eräs opiskelija arvioi oman kirjoituksensa motiiveja korttitehtävän yhteydessä: ”se kritisoi sitä uhriutumista, koska sehän on se, mitä ollaan opetettu

71. Haastattelu B3.

72. Ks. Wertsch 2002, 159.

73. Kirjoitelma E13.

74. Haastattelu B3.

75. Haastattelu A2.

76. Haastattelu A6.

77. Juha Siltala, Kollektiivinen muisti. Kuka on se joka muistaa? *Duodecim* 24 (2014), 2454.

78. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019*. Määräykset ja ohjeet 2019:2a. Opetushallitus 2019.

79. Sirkka Ahonen, The Construction and Deconstruction of National Myths. A Study of the Transformation of Finnish History Textbook Narratives After World War II. *European Politics and Society* 21:3 (2020), 341–355.

koulussa ainakin mulle, et Suomi on ollut uhri ja meit on kohdeltu väärin ja näin on käynyt aina vaan jonkun toisen toimesta.”⁸⁰ Toinen aikuislukion opiskelija aloitti puolestaan kirjoitustehtävän arvostelemalla erillissotateesiä ja jatkoi tuomalla esiin suomalaisten tekemiä sotarikoksia sekä viittaamalla Mannerheimin toimiin valkoisen armeijan johtajana Suomen sisällissodassa, minkä voidaan nähdä kytkeytyvän eurooppalaisen kertomuksen ohella myös vasemmistolaiseen muistikulttuuriin:

Suomalaiset myös syyllistyivät toisen maailmansodan aikana ”ilomielin” sotarikoksiin, niin saksalaisten rinnalla, kuin myös omin päin. Tämän ei sinällään tulisi olla kenellekään yllätys, sillä olihan Suomen armeijan ylipäälliköllä vankkaa kokemusta joukkotuhonnasta jo maan oman sisällissodan ajoilta, ja varsinkin sen jälkimainingeista. Todennettuja suomalaisten tekemiä sotarikoksia ovat mm. keskitysleirit jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana valloitetuilla karjalaisalueilla, siviiliväestöön kohdistuneet kostotoimenpiteet neuvostopartisaanien iskuista sekä Suomen juutalaisten siviilien luovutukset saksalaisten joukkojen haltuun. On myös älyllistä epärehellisyyttä väittää, että suomalaiset ”vapaaehtoiset” waffen-ss joukoissa palvelleet sotilaat eivät olisi aktiivisesti olleet mukana holokaustin käytännön toteutuksessa.”⁸¹

Kansallisen historiakulttuurin kritiikki nousi esiin myös itäsuomalaisen lukion opiskelijan kirjoituksessa, jossa viitattiin suomalaisen nationalismiin ja venäläisvihan perinteeseen sekä suomalaisten sotarikoksiin Itä-Karjalassa. Kertomuksensa opiskelija päätti pohdintaan sotaveteraanien muistamisesta ristiriitaisessa tilanteessa:

Onhan se totta, että veteraaneja kuuluu kunnioittaa ja heidän toimiensa myötä Suomi on onnistunut pitämään itsenäisyytensä, mutta on kuitenkin kritisoitava sitä, että miten he sen kaiken ovat saaneet aikaan.⁸²

Eräs aikuislukion opiskelija puolestaan kertoi, että hänen kriittinen tarinansa pohjautuu oman suvun muistelukerrontaan. Tarinan alku sisälsi mainintoja Suomen ja Saksan läheisestä yhteistyöstä: ”Olen kuullut, että Helsingin saksalaisessa koulussa oli oma Hitler Jugend ja saksalaiset sotilaat partioivat Helsinkiä sekä muita suurempia kaupunkeja.” Tarinan pääpaino oli kuitenkin Karjalan evakoiden huonossa kohtelussa, jota opiskelija avasi tarkemmin haastattelussa:

Mulle se on hyvin henkilökohtainen aihe, koska mun suku tulee Karjalasta, ja mun isoisä on kymmenenvuotiaana lähtenyt evakkoon ja hän on kertonut paljon siitä miten se tapahtu ja miten Suomi toimi, joka ei oo kovinkaan kauniisti, ja että sitä on just peitelty tosi paljon sillai julkisesta tiedosta ja maalattu sellainen suomi pelastaa suomalaiset -kuva, jota se ei oikeestaan ollut. Että mitä siinä tapahtu oli et heille annettiin valinta joko te jätte tänne ja venäläiset tappaa teidät tai sitten te tulette Suomeen ja jätätte taakse kaikki perinteet, oman kielen, oman perinteisen tavan elää ja teistä tehdään suomalaisia, ja sitten te saatte elää täällä. Joten sellai pakkoassimilaatio joka siin tapahtu niin ei ollut kovinkaan hyväksi, koska karjalaisia sit Suomes kuitenkin syrjittiin, varsinkin jos he olivat venäjää puhuvia karjalaisia.⁸³

Kyseinen opiskelija ilmaisi haastattelussa vahvaa identifioutumista toiseen maailmansotaan liittyvään historiakertomukseen, mutta tämä kertomus haastoi avoimesti sekä ”vieraan vihollisen karkottaminen” -malliskeeman että evakoihin yleisesti liitetyt tarinat. Kertomus myös kyseensalaisti kansallisen näkökulman korostamalla karjalaisuutta omana Suomesta ja suomalaisuudesta irrallisena kulttuurinaan. Haastattelu kertookin mielenkiintoisesti siitä, miten yhteiskunnassa vallitsevien narratiivien kanssa vastakkaiset tarinat voivat säilyttää elinvoimaisuutensa ja väkemyytensä sukujen muistelukerronnan kautta. Myös Wertsch korostaa, että ylhäältä käsin tuo-

80. Haastattelu C12.

81. Kirjoitelma C13.

82. Kirjoitelma A1.

83. Kirjoitelma C25.

tettujen narratiivien tulee perustua sosiaalisen ryhmän laajalti jakamiin merkityksiin, mikäli niiden halutaan olevan vaikuttavia. Tätä havaintoa tukevat myös useat tutkimukset, joissa on todettu, että mikäli koulun välittämä historiakertomus on ristiriidassa perheen ja suvun muistelukerronnan kanssa, nuoret sivuuttavat koulun välittämän kertomuksen⁸⁴. Toisaalta opiskelijan käyttämä ilmaisut kuten ”pakkoassimilaatio ja jo aiemmin alkanut kulttuurinen omiminen” heijastavat viime vuosina virinnyttä vähemmistöjen identiteettejä ja oikeuksia koskevaa keskustelua.

Yhteiskunnassa vallitsevan narratiivin ja perheen muistelukerronnan ristiriidasta kertonee myös seuraava esimerkki, jossa kotikielenään venäjää puhunut, mutta koko kouluaikinsa Suomessa opiskellut nuori rakensi kertomuksensa Venäjällä vallitsevan narratiivisen malliskeeman⁸⁵ pohjalle. Tämä ilmeni siinä, miten opiskelija kuvaili Suomen Venäjälle muodostamaa uhkaa:

– Jopa Pietar I ymmärsi, että Suomella on alueita, joista voisi suorannaisesti ampua Venäjälle ja tuottaa isoa tuhoa. Suomesta oli helppo hyökätä Venäjälle, mistä johtuen Neuvostoliittolaiset erityisesti eivät haluaisi Saksan joukkuen valloittaa ne alueet.⁸⁶

Kertomuksessa tuotiin lisäksi esiin Suomen ja Venäjän ikaikainen kamppailu sekä suomalaisten venäläisvihan pitkä perinne:

Suomalaiset mahdollisesti haluaisivat alussa pysyä neutraaleina, samalla tavalla kuin Ruotsi, kuitenkin heidän intohimoinen viha Venäjää kohtaan ja pitkään jatkunut kyvyttömyys voittaa Venäjä tai tässä tapauksessa Neuvostoliitto oli ajanut heidät liittytymään saksalaisten kanssa. He näkivät Saksan joukkojen olevan se, mikä voisi auttaa heitä vastustamaan Venä-

jää ja kukoistamaan sen. Hitler käytti hyväksi suomalaisten synnynnäistä vihaa venäläisiä kohtaan ja vetosi suomalaisten vahvan nationalismi tunteeseen.⁸⁷

Kriittiseen orientaatioon perustuneita kertomuksia kirjoittaneita opiskelijoita voidaan pitää siinä mielessä rohkeina, että he asettuivat avoimesti haastamaan ympäröivässä historiakulttuurissa vallitsevaa narratiivia. Toisaalta ne kertovat myös sosialisointia kautta omaksuttujen kerronnallisten malliskeemojen sitkeydestä ja kyvystä vastustaa muutosta.

Johtopäätökset

Tutkimuksen tulokset antavat viitteitä sekä muutoksesta että jatkuvuudesta suomalaisessa historiakulttuurissa. Muutoksen ulottuvuus tulee näkyväksi, mikäli vertailukohdaksi otetaan Ahosen 1990-luvun lopussa toteuttama Historiaton sukupolvi -tutkimus, jonka pohjalta hahmottui varsin yhtenäinen kuva sodista ja niiden merkityksestä nuorten historiatietoisuudessa.⁸⁸ Tämän tutkimuksen aineiston pohjalta voidaan sanoa, että sotakertomukset näyttäytyivät moninaisempina, mikä ilmeni erilaisten kerronnallisten malliskeemojen käyttönä ja kortsittävän yhteydessä monipuolisina kortsittavalintoina. Lisäksi joidenkin opiskelijoiden osalta kertomukset jäivät sekä sisällöiltään että narratiiveiltaan vaatimattomiksi. Tämä kertonee osaltaan siitä, että opiskelijat eivät olleet omaksuneet aiheeseen liittyviä sisältötietoja tai kerronnallisia malliskeemoja, eikä sotakertomus voinut siten olla heille myöskään erityisen tärkeä ja merkityksellinen. Tutkimuksen havainnot tukevat näiltä osin Pilvi Torstin 2010-luvun alussa tekemiä huomioita suomalaisten historiakäsitysten monipuolistumisesta ja sotakertomuksen merkityksen varovaisesta heikkenemisestä.⁸⁹ Tämä heijastanee osaltaan talvi- ja jatkosodan kertomusten siirty-

84. Ks. esim. Keith C. Barton & Alan W. McCully, History, Identity, and the School Curriculum in Northern Ireland. An Empirical Study of Secondary Students' Ideas and Perspectives. *Journal of Curriculum Studies* 37:1 (2005), 85-116; Terrie Epstein, *Interpreting National History, Race, Identity and Pedagogy in Classrooms and Communities*. Routledge 2009; Fredrik Alven, Opening or Closing Pandoras Box? Third order Concepts in History Education for Powerful Knowledge. *El Futuro del Pasado* 12 (2021), 248.

85. Ks. Wertsch 2002, 156.

86. Kirjoitelma A5.

87. Kirjoitelma A5.

88. Ks. Ahonen 1998.

89. Torsti 2012.

mistä yhteiskunnan kommunikatiivisesta muistista kohti etäisempää kulttuurista muistia⁹⁰.

Toisaalta tutkimus antaa viitteitä myös historiakulttuurin jatkuvuudesta, mikä ilmeni etenkin kollektiivisen muistin tasolta nousseen ”vieraan vihollisen karkottaminen” – malliskeeman ja siihen kytkeytyneiden soturikansan ja selviytyjäkansan myyttien yleisyydessä. Tämän vallitsevan kerronnallisen skeeman ytimessä olleet käsitteet Suomen erillissodasta ja torjuntavoitosta olivat läsnä monien opiskelijoiden kirjoituksissa ja saattoivat esiintyä myös samaan aikaan kriittisempien näkökulmien kanssa.

Kerronnallisten malliskeemojen voimasta ja kyvystä ohjata menneisyyttä koskevaa hahmotamista kertoi se, että osa opiskelijoista pyrki sovittamaan kirjoituksissaan ja kuvakorttitehtävän vastauksissaan kerronnallisen malliskeeman kanssa ristiriitaiset historialliset tapahtumat yhteensopiviksi käyttämällä erilaisia strategioita. Esimerkiksi Leningradin piirityksen osalta opiskelijat ohittivat suomalaisten toimijuuden ja vastuun kiinnittämällä huomion tapahtuman yleisempään merkitykseen toisen maailmansodan kehityksen ja armeijoiden liikkeiden kannalta. Suomen ja Saksan liittolaisuus pyrittiin puolestaan selittämään pakon sanelemana valintana, passiivisesti tapahtuneena asiana tai lähtökohtaisesti positiivisessa valossa, jolloin Saksa näyttäytyi Suomen auttajana Neuvostoliittoa vastaan. Tällöin Suomea auttanut ”hyvä Saksa” voitiin nähdä erillisenä holokaustin toteuttaneesta ”pahasta Saksasta”. Vastaavanlaista ristiriitaa ilmeni myös kriittisten orientaatioiden osalta, esimerkiksi yhden opiskelijan rakentaessa kertomuksensa Venäjällä vallitsevan narratiivisen malliskeeman mukaan, vaikka se oli ilmeisessä ristiriidassa sen kertomuksen kanssa, jolle hän oli altistunut suomalaisessa kouluopetuksessa. Voidaankin kysyä, missä määrin edellä mainitut opiskelijat – samoin kuin artikkelin alussa siteerattu presidentti Tarja Halonen puheessaan – kertoivat menneisyydestä rationaalisesti ajattelevina, erilaisia vaihtoehtoja

aktiivisesti punnitsevana yksilöinä, ja missä määrin heidän ääntään käytti pikemminkin yhteisön kerronnallinen malliskeema?

Historiandidaktiikan kannalta kysymys on keskeinen, sillä kouluopetus on harvoja väyliä, joiden kautta on ylipäättään mahdollista vaikuttaa ihmisten historiatietoisuuteen. Myös Wertsch näkee kouluopetuksen keskeisessä roolissa ja korostaa, että vaikka narratiiviset skeemat ovat väistämättä osa ajattelun rakenteita, niin niistä on mahdollista tulla tietoisiksi ja niitä on mahdollista oppia ainakin jossain määrin hallitsemaan⁹¹. Viimeaikaisessa historiandidaktisessa keskustelussa onkin ehdotettu, että tiedonalakohtaisten taitojen lisäksi historianopetuksessa tulisi kiinnittää huomiota historiallisen tiedon narratiivisten ja moraalisten ulottuvuuksien avaamiseen ja työstämiseen⁹². Tämä voisi toteutua käytännössä esimerkiksi ohjaamalla opiskelijoita tunnistamaan ja arvioimaan erilaisissa konteksteissa ilmeneviä narratiivisia malliskeemoja ja niille annettuja merkityksiä sekä tutkimaan menneisyyttä myös omalle kansalliselle historialle vastakkaisista näkökulmista. Tällainen lähestymistapa historianopetukseen olisi niin epistemologisesti kuin eettisestikin kestävä; se vastaisi paremmin sekä menneisyyden moninaista luonnetta että ehkäisisi ajautumista kansallisen historian kaikukammioihin, joissa yksipuoliset narratiiviset skeemat ohjaavat ja asettavat rajat yhteisön mennyttä koskevalle ajattelulle sekä tulevaisuuden kuvittelulle.

Tutkimus on osa Koneen Säätiön rahoittamaa Suomen tarinat: historiakulttuuri, taide ja muutuva kansalaisuus -hanketta.

www.suomentarinat.fi

FM **Aleksi Marti** on väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. **Sähköposti:** aleksi.marti@helsinki.fi

90. Ks. myös Tepora 2017.

91. Wertsch 2021, 221–231.

92. Ks. Stéphane Lévesque & Jean-Philippe Croteau, *Beyond History for Historical Consciousness, Students, Narrative and Memory*. University of Toronto Press 2020, 24.; Marti et al. 2020; Alvéen 2021; Jan Löfström, Millainen historian opetus tukisi ymmärrystä historian käytöstä paremmin, *Historiallinen Aikakauskirja* 119:4 (2021).